

Надія Лацук

ФРАНЦУЗЬКА ПОЕЗІЯ В ПЕРЕСПІВАХ ВАСИЛЯ ЩУРАТА

Перекладацька спадщина Василя Щурата, відомого західно-українського письменника, вражає багатством і різноманітністю. В основному це переклади поезій, але є також переклади кількох оповідань, новел, повістей та драматичних творів. Він переклав твори 160 авторів, написаних латинською, білоруською, російською, польською, чеською, словацькою, болгарською, французькою, німецькою, англійською, голландською, датською, угорською мовами. І майже всі - безпосередньо з оригіналів. Його перекладацьку працю можна порівняти хіба що з титанічним доробком на цій ниві І.Франка.

Найбільше перекладено німецьких авторів – 52, французьких - 24, російських - 18, польських – 12, румунських – 11. Поезія інших народів представлена кількома іменами.

Особливу увагу В.Щурат приділяв французькій літературі, про що свідчить дбайливий і продуманий відбір авторів і неодноразові намагання видати окремо антологію французьких перекладів. У своїй перекладацькій діяльності він надавав перевагу творам поетів-модерністів з групи “Парнас”, а Франція була саме тією країною, де народжувалися нові поетичні школи та напрями.

Першим друкованим твором з французької мови був його переклад новели О.Мірбо “Щастю навстрічу” в “Зорі” 1889 р. У 1891 р. виходить переклад легенди Г.Флобера про Юліана Милосердного. З тих пір протягом усього життя Щурат наполегливо і плідно працює в галузі художнього перекладу, постійно виступаючи на сторінках галицької преси.

На початку 90-х років Кирило Студинський задумав видати антологію європейської поезії в Галичині, а тому звернувся до Василя Щурата як до найбільш кваліфікованого на той час знавця європейських літератур. Останній радо зустрів цю пропозицію і прислав цілу збірку виправлених давніх і ще більше нових перекладів. Антологія була розрахована на два томи. До першого тому мали увійти переклади західноєвропейських авторів, до другого – слов'янських. Через важкі видавничі та фінансові обставини в Галичині було видано тільки першу частину першого тому з перекладами із романських літератур: французької, румунської та італійської. Друком вона вийшла в 1903 році у Львові під назвою “Поезія ХІХ віку”. До неї увійшли твори В.Гюго, А.Ламартіна, А.Мюссе, А.де Вінї, П.Беранже,

Т.Готье, Т.де Банвіля, Ш.П.Бодлера, Л.де Ліля, Сюллі Прюдона, Ф.Коппе, Ж.М.де Ередія, Ж.Рішпена, Е.Гарокура, П.Верлена, С.Малларме, Г.де Ренне.

Свої переклади В.Щурат супроводжує короткою біографічною довідкою, що характеризує життєвий і творчий шлях кожного з авторів.

Деякі імена французьких поетів, за тодішньою традицією перекладу імен, подано українською мовою як, наприклад, Петро Беранже, Карло Петро Бодлер, Павло Верлен.

В.Щурат перекладав не тільки тому, що творчість того чи іншого художника слова його захопила, зворушила, а й для того, щоб познайомити українського читача із зразками поезій різних народів, шкіл та стилів. Це, звичайно, не означає, що перекладач при виборі матеріалу для перекладу не керувався власними уподобаннями, власними думками.

У передмові до "Поезії ХІХ віку" Кирило Студинський цитує уривок з листа від 11.03.1902 року, якого В.Щурат надіслав йому разом з перекладами. У ньому Щурат писав: "Бо ... я навіть у перекладах хочу бути собою, хочу дати йому (тобто читачеві) передовсім себе, зі своїми настроями і поетичними уподобаннями..." (1,4).

Проте перекладач застосовував такий принцип дуже обережно. У згаданому листі до К.Студинського В.Щурат писав, що на початку своєї літературної діяльності він перекладав усе, що йому під руки потрапляло і відповідало його настроєві і тільки пізніше відбирав і систематизував свої переклади. Такий метод роботи відбився на характері перекладацької спадщини В.Щурата, в якій є переклади віршів другорядних авторів, тоді як твори багатьох класиків світової поезії відсутні.

Відібрані для перекладу поезії не завжди найцінніші (з сучасної точки зору) в доробку автора. З Беранже, наприклад, перекладено гарний рефлексійно-меланхолійний вірш "На піддаші", а поза увагою залишилися його політичні сатири, які принесли авторові славу і якими захоплювався Т.Г.Шевченко.

П'ять із шести відібраних для перекладу поезій із доробку В.Гюго – твори з релігійним забарвленням. У короткій довідці про В.Гюго Щурат пише: "Поверховий обсерватор, слабкий психолог, на все вражливий, змінний в переконаннях, недорівняний артист у формі вислову часто аж надто бомбастичного – от В.Гюго, що всіма тими прикметами ілюструє пересічну Францію ХІХ віку. Лежить у тих прикметах вся сила і популярність поета, але і неміч (2,13).

Слід зазначити, що Щурат у перекладах дотримувався адекватності в передачі змісту вірша засобами української мови, його переклади

відповідали тогочасним мовно-літературним вимогам. У перекладених віршах "Христос у Вітанії", "Розмова з нуждарем", "Вечером", "Вибір", "Дитино. Будь я цар..." з ранніх збірок В.Гюго подекуди виявилися його ліберально-філантропічні ілюзії. Так, у вірші "Розмова з нуждарем" Гюго показав, як під впливом милосердя священника злидар повірив в існування бога. Тенденційність у доборі творів для перекладу підкреслювала неоднорідність поезії В.Гюго.

Одним із важливих завдань перекладача є адекватне відтворення віршової форми іншомовної поезії засобами українського віршування. В.Щурат краще перекладав поезії з слов'янських літератур, з румунської, німецької, ніж з французької, відмінної від української змістом, стилем і поетичною технікою. Справа тут не тільки в особливостях творчої манери перекладача, а й у характері української поетичної мови того часу. Перекладачам ХІХ століття вдавалося знайти в ній засоби для адекватного відтворення інтелектуальної, скромної в користуванні епітетами, далекої від народних джерел, насиченої античними ремінісценціями французької поезії минулого століття.

В.Щурат був одним з перших перекладачів поезії Ш.Бодлера. Він переклав два вірші: "Сплін" і "Скука".

Розглядаючи ритмічну будову віршів Бодлера, належить брати до уваги одну обставину, пов'язану з певними особливостями французької мови. Аналізуючи метричну організацію багатьох місць, переконаємось у можливості по-різному їх інтерпретувати. Така варіативність пояснюється тим, що у французькій мові деякі голосні звуки в декотрих словах вимовляються факультативно, чи утворюють теж факультативно синерезу з наступним словом (нерідко – односкладовим).

Бодлер навмисне використовує багато "пекельних" рим, що, наче в ритмі ритуального танцю, заворожує читача, концентрує його увагу на певних збігах символів, асоціацій: *pluvieux – vieux, faucon - balcon* і ін. (у вірші "Сплін") ("Spleen"). Щурат відтворив поетичну красу цих віршів належними лексичними, граматичними засобами.

"Царем сонетів" назвав Поль Верлен Жозе-Марія де Ередія. В.Щурат переклав два його сонети "Антоній і Клеопатра" та "Новий світ".

Ередія, розуміючи, що слабким місцем французької поезії є невизначеність рифм, як наслідок особливостей системи наголосів, прагнув до їх збагачення. З цієї метою він практикує суголосся не тільки кінцевих голосних, які стоять перед ними другого складу від кінця рядка (а деколи і приголосних, які відкривають цей другий склад).

Сонетові Ередіа притаманна живописна образність, втілена в структурну форму. Перекладач зберіг цю особливість французького поета у своїй інтерпретації, майстерно передаючи властиве оригіналові багатство алітерацій. Алітерація приголосних с, т, р, l, повторення а, о, е, і створює звукові образи, котрі в свою чергу, утворюють єдине гармонійне звукове полотно.

Заслугує на увагу здійснений В.Щуратом у 1894 році повний віршований переклад старо-французького епосу “Пісні про Роланда” – перший серед слов’янських літератур.

Спонукала його до цієї роботи особлива зацікавленість схожістю її з нашим “Словом про похід Ігоря Святославича”. На це йому, тоді ще учневі 6-го класу гімназії у Львові, звертав не раз увагу в своїх викладах української літератури кращий з учителів Володимир Коцовський. Помітивши неабиякі здібності учня до перекладу, він і наштовхнув його на думку перекласти українською мовою “Пісню про Роланда” (3,224).

До цього перекладу причетний І.Я.Франко. Він у Відні працював над докторською дисертацією, а В.Щурат був студентом першого курсу університету. Франко давав Щурату деякі слушні поради, а пізніше опублікував його переклад у перших випусках журналу “Житє і слово”, сам написав вступну статтю. У 1895 році переклад було надруковано окремою книгою. Друге, оновлене видання вийшло в 1918 році.

Переклад зроблено на основі Оксфордського рукопису, знайденого в Англії в другій половині ХІІ століття. Тому дуже важливим є питання про допустимі межі мовної архаїзації. Західно-українські регіоналізми, які зустрічаються в перекладі з точки зору сучасної мови в деяких випадках можуть сприйматися як архаїзми.

“Відтворення віршованої структури “Пісні про Роланда” – завдання складне, особливо якщо прагнути до максимально точної передачі змісту. Причому слід враховувати, що ця епічна поема створювалася для речитативного розспівування, про що свідчить її структура (ділення на леси) і багато стилістичних особливостей. Роль цих елементів часом не менш важлива, ніж зміст, а тому їх відтворення значно підвищує художній рівень перекладу” – писав Ю.О.Домбровський (4,100).

Ритміку оригіналу В.Щурат передає засобами українського віршування, зберігає ділення на леси, але опускає дуже важливий структурно-виразний компонент леси – асонанс.

В.Щурат писав у передмові до другого видання: “Простий і соковитий стиль пісні не знає порівнянь. Порівняння втечі поганців перед Роландом

із втечею оленів перед псами є виняткове. Зате в пісні повно повторень, повно стереотипних форм вислову, які не завжди підносять красу стилю, але є такі характерні для нього, як релігійний героїзм для автора” (5,333).

Для стилю “Пісні про Роланда” притаманні також паралельні побудови, епітети, гіперболізація в характеристиці персонажів, в описах битв. У перекладі Щурата використані як точні відповідники епітетів оригіналу, так і позначення, властиві українським народним пісням і думам, наприклад, “меч златоглавий”, “трава шовкова” і ін. Їх використання цілком виправдане, оскільки вони відтінюють народний характер “Пісні про Роланда”.

Відтворення національно-історичного колориту “Пісні про Роланда” ускладнюється, по-перше, старофранцузькою мовою, дуже далекою від сучасної; по-друге, весь побут, реалії, психологія – чужі сучасному читачеві, а в деякій мірі і перекладачеві. Особливості середньовічної поеми, її велич вимагають надзвичайно дбайливого ставлення до тексту першотвору, точності в передачі всіх компонентів її змісту. В.Щурат добре справився з цим завданням.

В.Щурат цікавився літературним і науковим життям Франції. На це вказує і той факт, що ще в шостому класі гімназії він перекладає працю видатного українського етнографа Ф.Вовка, який жив у Парижі – “Братання на Україні”. Переклад було надруковано в газеті “Правда” за 1891 р., т.3, вип. 7-8.

У першій книзі журналу “Житє і слово” за 1894 рік публікує рецензію на працю цього автора – “Нові дослідження про весільні обряди”.

Обидві розвідки містять фольклорні записи та їх аналіз. У поглядах на фольклор В.Г.Щурат дотримувався історично-порівняльної школи. Вчений прагнув дослідити, як паралельні явища виникали незалежно одне від одного серед різних народів і в яких вони були зв’язках з історичним, культурним, економічним, суспільно-політичним життям народу.

Своєрідною настільною книгою для митця-початківця може стати переклад Щурата книги М.Гійо “Проблеми сучасної естетики”, яка вийшла друком у Львові в 1913р.

В.Щурат перекладав не тільки поезію, а й прозу. Широкою популярністю під кінець минулого століття в Західній Україні користувався Гі де Мопассан. Твори Мопассана появилися у журналах і газетах різних політичних напрямків. Українські переклади часто були зроблені з газетних текстів, бо, відомо, що Мопассан майже завжди спочатку публікував свої твори в пресі, а шойно після цього видавав їх збірками.

Мопассан був відомий в Галичині як новеліст. Невеличка збірка новел Гі де Мопассана “Дика пані” і інші оповідання” вийшла накладом Української видавничої спілки у Львові в 1899 р. У ній було надруковано п’ять новел перекладених В.Щуратом: “Дика пані”, “Бочівка”, “Каліка”, “Місячна ніч”, “Ординанс”. Зокрема у новелі “Дика пані” прославляється героїзм французького народу, глибокий патріотизм та пристрасна ненависть до загарбників-прусаків, що в 1870 році напали на Францію. Це трагічна історія старої Вікторуари Сімони, на прізвисько Соваж (тобто дика), що помстилася за свого сина, забитого під час війни, спаливши живцем чотирьох німецьких солдатів-постояльців. Трагізм образу селянки посилюється тим, що вона вбиває людей, яких полюбила, “оцих чотирьох ворогів”. У свою чергу, солдати відплачували за її турботу піклуванням, в усьому намагалися їй допомогти, розуміючи скорботу і тривогу матері. Психологічне ускладнення ніби підкреслює невідворотність помсти окупантам, оскільки, навіть в якусь мить, творячи добро, вони все одно залишаються завойовниками, яким не місце на чужій землі.

Майже всі новели мають одну сюжетну лінію, що найчастіше дрібниться на один-два докладно описаних епізоди, решта епізодів має узагальнений характер. Усі дії героїв психологічно вмотивовані, хоч би якими несподіваними вони були. Зрозумілими стають вчинки старої Соваж і інших героїв.

В.Г.Щурат був безперечно однією з найцікавіших постатей Галичини кінця XIX та перших десятиліть XX століття.

Коли знайомишся з поетичною, перекладацькою творчістю Василя Щурата, то мимоволі бачиш елементи високої духовної культури. Його природжене обдарування поєднане з високим рівнем загальної та спеціальної освіти допомогло йому найкраще виявитися.

М.Пасіка у статті з приводу 40-ліття письменницької і наукової діяльності В.Щурата писав: “Багатством помислів, талантом, шириною знання і всесторонністю зацікавлення це поміж письменниками другий галичанин побіч Івана Франка. Та, згадуючи про Франка, треба зараз же підчеркнути, що хоч Щурат був його сучасником і його товаришем, то виявив повну світоглядну, письменницьку і в значній мірі наукову незалежність від того великого та, на жаль, у багатьох випадках деструктивного ума. І це одна з найбільш додатних рис характеру і творчості В.Щурата. Він, наперекір модному в тих часах релігійному індуферентизмови й атеїзмови, не пішов слідами Франка і йому подібних та мав цивільну відвагу показати себе у всіх творах наскрізь релігійною людиною. І може саме тому його

письменницька творчість не знайшла у його сучасників такої оцінки, на яку заслуговувала” (6,6).

Головна риса поетичної та наукової діяльності В.Щурата – це постійне прагнення дати щось нове, оригінальне, досі небувале. Переклади В.Щурата сприяли піднесенню української поезії до рівня світової культури. Досконале знання іноземних мов та відчуття ритмомелодійних нюансів лірики перекладуваних поетів було запорукою того, що краші його переклади відразу ставали популярними далеко за межами Галичини. Деякі з них не втратили свого значення і досі.

Особливо інтенсивна робота Щурата в галузі перекладу припадає на кінець минулого і перші десятиліття теперішнього століття. Проте і в останні роки життя автор надає багато творчої уваги перекладам, працюючи в основному над їхнім мовно-стилістичним удосконаленням.

Не весь перекладацький доробок В.Щурата відомий читачам. Необхідно знайти можливість і надрукувати ті твори, що й досі зберігаються у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаніка.

Зараз перед дослідниками життя і творчості В.Щурата стоїть завдання скласти повний бібліографічний покажчик про його життя і творчість, зокрема і перекладацьку, основна частина якої може бути основою для видання антології європейської поезії.

1. Щурат В. Поезія XIX віка. Ч.1. – Вип.1. – Львів: Вид.К.Студинського, 1903. – С. 4.
2. Там же. – С. 13.
3. Щурат В. Поезії: Слово про похід Ігоря. Пісня про Роланда. – Львів, 1957. – С.224.
4. Домбровський Ю.О. Василь Щурат – перекладач // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаніка. – Вип.2. – К.,1993. – С. 100.
5. Щурат В. Поезії. – Львів, 1962. – С. 333.
6. Пасіка М. Василь Щурат (З приводу 40-ліття його письменницької і наукової діяльності та 60-ліття його уродин) // Нова зоря. – 1932. – Ч.2. – С.6.

The article deals with Vassyl Shchurat's translation efforts of French poetry and short stories by Charles Baudelaire, Victor Hugo and others. Translation of V. Shchurat owing to their linguistic and stylistic level has not lost their significance hitherto.